

## ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

*Аналізується комплексний підхід щодо вивчення інформаційної політики, який дозволить сформулювати найбільш повну уяву про зміст, принципи формування та функції інформаційної політики. Також обґрунтовується необхідність управління інформаційними процесами, головна роль в яких має належати державі.*

**Ключові слова:** інформаційна політика, інформаційне суспільство, інформаційна ера, інформатизація, економіка, суспільство, культура.

*Анализируется комплексный подход к изучению информационной политики, который позволит сформулировать наиболее полное представление о сути, принципах формирования и функциях информационной политики. Также обосновывается необходимость управления информационными процессами, главная роль в которых должна принадлежать государству.*

**Ключевые слова:** информационная политика, информационное общество, информационная эра, информатизация, экономика, общество, культура.

*Main approaches to studying information policy are being analysed. It is emphasized that only an integrated approach can create the most complete understanding of essence, the principles of forming information policy functions. Also the necessity of controlling information processes is substantiated. It is emphasized that a state is of importance in controlling information processes.*

---

© ТУРЧЕНКО Юлія Вікторівна – науковий співробітник, здобувач Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Key words:** *information policy, information society, information age, informatization, economics, society, culture.*

Інформаційна політика – явище багатогранне та багаторівневе, тому вона та її різні прояви можуть бути вивчені історією, соціологією, філософією, психологією, політологією й іншими соціальними, гуманітарними і навіть технічними науками. Багатство міждисциплінарного аналізу обумовлює різноманіття дослідницьких підходів в інтерпретації її природи, ества, призначення.

У процесі осмислення генезису інформаційних ресурсів, прогнозів розвитку і наслідків технологічних трансформацій складається новий підхід щодо дослідження соціально-політичних процесів на основі технічних й інформаційних компонентів, так як з другої половини ХХ століття в світі починає формуватися новий технологічний устрій, що торкнувся всіх сфер життєдіяльності суспільства, перш за все, розвинених в індустріальному відношенні держав Західної Європи, США, Японії, колишнього СРСР.

Інформаційне суспільство характеризує постіндустріальне суспільство в умовах розвитку науково-технічної і інформаційної революції. Виникнення парадигми постіндустріалізму відбувається на рубежі 60-70-х рр. ХХ століття пов'язане з ім'ям американського ученого Д. Белла, який у 1959 р., виступаючи на міжнародному соціологічному семінарі, вперше використав поняття «Постіндустріальне суспільство». Їм він позначив соціум, в якому індустріальний сектор економіки втрачає свою провідну роль у процесі технологізації, внаслідок чого зростаючий сектор виробництва послуг починає відігравати більш значну роль. Характерними рисами соціуму, що трансформується, Д. Белл вважав широке поширення теоретичних знань, орієнтованих у майбутнє, що в його концепції передбачає оцінку й контроль над технологіями, а також розробку моделей технологічного прогнозу. Істотною характеристикою постіндустріального суспільства Д. Белл вважав появу інтелектуальної технології, яка використовується в ухваленні управлінських рішень. Інтелектуальна технологія, у Белла, передбачає замість інтуїтивних думок використання алгоритмів як правил вирішення проблем, які можуть бути реалізовані в автоматичній машині, комп'ютерній програмі або наборі інструкцій, заснованих на математичних формулах<sup>1</sup>.

На думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство виникає в першу чергу завдяки змінам у соціальній структурі, яка включає економіку, систему стратифікації, сферу зайнятості. Розвиток нових технологій поступово приведе до того, що політичні рішення набуватимуть усе більш технічного характеру, а діяльність нової еліти ґрунтуватиметься на кваліфікації, професіоналізмі, майстерності завдяки освіті, що понизить значення таких параметрів, як володіння власністю, політичні позиції, ідеологічні орієнтації, що досягаються за підтримки партій і груп.

З теорією постіндустріального суспільства виникає теорія інформаційного суспільства. Ці терміни виникають практично одночасно. Термін «інформаційне суспільство» у науковій літературі з'явився завдяки роботам японських та американських авторів Ю. Хаяши, К. Катоямі, Т. Умесао й інших. Надалі терміни «постіндустріальне суспільство» й «інформаційне суспільство» стали використовуватися як синоніми.

Завдяки працям японського теоретика К. Катоямі в Японії в 1972 році була прийнята програма «План інформаційного суспільства: національна мета до 2000

року». Велику роль у популяризації цієї концепції зіграла робота японського дослідника І. Масуди «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство», а також книги західних футурологів О. Тоффлера, Дж. Нейсбита й інших. Важливо, що в теорії інформаційного суспільства до традиційного для теорій постіндустріалізму розділ економіки на первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість), третинний (сфера послуг) сектори був доданий ще й самостійний інформаційний сектор, який і є системоуворюючим для такого типу суспільства. Важливо, що інформація проголошується в рамках цієї концепції ключовим чинником виробництва, що перевершує за значенням всі види матеріального виробництва, виробництва енергії і послуг.

Українська стратегія інформатизації нині розробляється за участю вітчизняних економістів, правників, урядовців, наукових робітників інформаційно-телекомунікаційної галузі, а також підприємців, журналістів, фахівців з інформаційних технологій, активістів громадських організацій різного спрямування. Суспільно значуща робота справді виконується всім суспільством.

Вироблення дієвої, ефективної національної стратегії розвитку інформаційного суспільства – найважливіше завдання, що має бути виконане негайно, бо від нього залежать всі наступні, великі й малі, кроки на шляху до глобального інформаційного суспільства.

Загалом у світі існує дві моделі інформатизації: західна та азіатська. Західна модель інформатизації – це шлях, котрим йдуть індустріально розвинені країни. Розглянемо, яка саме роль відводиться державі в деяких національних інтерпретаціях західної моделі.

У шведському урядовому звіті 1994 року щодо розвитку інформаційних технологій "Крила людським можливостям" було запропоновано введення перехідного періоду, під час якого уряд бере керівництво на себе і є гарантом інтересів не лише ринку, але й індивідумів.

Провідну роль уряду закладено і у французькому звіті. Відділ телекомунікації іспанського уряду дотримується схожої позиції, вважаючи, що роль уряду полягає у забезпеченні переходу від послуг для еліти до послуг для всіх, перш за все в галузях телеосвіти й телемедицини.

У той же час Євросоюз сьогодні наголошує на необхідності лібералізації й приватизації виробництва інформаційно-телекомунікаційних технологій, особливо у сфері телекомунікації. Цей підхід особливо чітко прозвучав у звіті Євросоюзу 1994 року, підготованому під керівництвом М. Бангеманна, де вказано, що роль держави – у захисті сил конкуренції й гарантуванні політичного схвалення інформаційного суспільства.

У цілому європейський підхід до інформатизації орієнтований на функціональне й практичне інформування мешканців, а не на розваги, як у США. Однак тут необхідно відзначити, що сама ініціатива інформатизації домогосподарств не має в Європі такого великого розмаху, як у США.

Модель успіху країн Азії ідеологічно базується на запереченні західних норм, на ствердженні власних ціннісних орієнтацій та прагненні розробити новий підхід до індустріалізації й соціального розвитку.

В основі цієї моделі – співпраця держави та ринку, спроба встановити зв'язок між культурними цінностями, властивими конфуціанству (робітнича дисципліна, наголос на освіті, ощадливість, родинні цінності – відданість, довіра й взаємодопомога на базі визнання авторитету) та соціальними трансформаціями<sup>2</sup>.

Розглядаючи технологію як вирішальну передумову становлення інформаційного суспільства, учені звертають увагу на різні аспекти впливу інформації, інформаційних технологій на розвиток соціально-політичної системи. Д. Белл підкреслював, що інформаційні технології змінюють природу економічного простору. Дж. Гелбрейт досліджував роль електронних технологій як детермінантів соціальних змін<sup>3</sup>. М. Кастельс фокусував увагу на трансформації матеріальної культури під впливом технологічних параметрів<sup>4</sup>. Й. Масуда розглядав як найважливішу характеристику інформаційного суспільства бурхливий розвиток комп'ютерів<sup>5</sup>. Е. Тоффлер вважав, що народження «нового» суспільства пов'язане з технологічною революцією, а У. Мартін головним вважав проникнення техніки, технологій в повсякденне життя людей<sup>6</sup>.

Отже, в парадигмі інформаційного суспільства знання, інформації, а також інтерактивним комунікаціям надається роль основних агентів соціальних і політичних змін у суспільстві. «Інтелектуальні технології» відкривають неймовірні можливості в пошуку оптимальних прийомів і методів раціонально-технічного вирішення різних, у тому числі соціальних, політичних, екологічних проблем. Вони дозволяють здійснити реальну децентралізацію, що призводить до виникнення ряду малих організаційних форм і об'єднань, що мають рухливу структуру. Ці та інші положення концепції інформаційного суспільства важливі для формування єдиного інформаційного простору країни та входженню у світову інформаційну спільноту.

Становлення інформаційного суспільства супроводжується загостренням ряду протиріч. Так, у політичній сфері прогнозується децентралізація структур управління, розпад ієрархічних структур лідерства, посилення ролі етнічних, культурних, релігійних й інших меншин. Проте в будь-якій країні, а тим більше сучасній Україні, для галузей високих технологій, що мають науково-технічну основу, для інформатизації надзвичайно важливим є не ослаблення, а посилення ролі державного регулювання в певних межах, бо воно може стимулювати зростання виробництва засобів інформатизації, телекомунікації, інформаційних продуктів і послуг та одночасно попит на них. Тому лише теорії постіндустріального та інформаційного суспільства не можуть служити достатньою підставою для обґрунтування інформаційної політики в сучасній Україні, яка включає також соціально-економічні, соціокультурні, психологічні, геополітичні та інші аспекти.

М. Кастельс, автор фундаментальної тритомної праці «Інформаційна ера: економіка, суспільство і культура», вважає, що і світова економічна криза 70-х років ХХ століття, і реструктуризація національних економік складають інформаційний розвиток суспільства, пов'язаний із процесом освоєння нових інформаційних технологій. Називаючи суспільство «мережевим», Кастельс розглядає інформаційну еру як епоху глобалізації. Поширення глобальних інформаційних мереж, підриваючи основи національних держав, все ж не наводять до їх зникнення, вимушуючи адаптуватися до умов, що змінюються, до існування в епоху глобалізації інформаційних потоків. М. Кастельс називає «мережі» «ною соціальною морфологією» суспільств. Він вважає, що «поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході та результаті процесів, пов'язаних із виробництвом, повсякденним життям культурою і владою». Найважливішим джерелом влади стає приналежність до тієї або іншої мережі, разом із динамікою розвитку одних мереж по відношенню до інших. Таким чином, влада мережевої структури виявляється сильнішою за структуру влади.

Р.Ф. Абдєєв по-новому розглядає концепцію «інформаційної цивілізації», розглядаючи суспільні трансформації через призму досягнень в областях кібернетики, мікроелектроніки, інформатики, генетики, екології. На думку Абдєєва, інформаційна революція не віднімає державу, а сприяє вдосконаленню його структури на основі принципу взаємодії п'яти незалежних влад – законодавчої, виконавчої, судової, влади інформації і влади інтелекту. Він називає це «принципом п'яти кілець». Разом із традиційними гілками влади Абдєєв виділяє «владу інформації», що розуміється як свобода друку, гласність, наявність загальнодоступних банків даних, які реалізуються через системи супутникового телебачення, і «владу інтелекту», тобто систему жорсткого відбору найбільш компетентних і підготовлених фахівців на керівні посади всіх рівнів законодавчих, виконавчих, судових і інформаційних влад<sup>7</sup>.

Таким чином, теоретико-методологічний інструментарій теорії «політичних мереж» сприяв уточненню ролі держави, його інститутів як провідного, але не єдиного актора формування інформаційної політики.

У дослідженні з питань інформаційно-психологічної війни, аналізі такої глобальної небезпеки, як управління думками, мотивами поведінки людини без явного насильства, дії на несвідоме, психологічний інструментарій, найбільш адекватним є – психоаналіз. Сьогодні реалізація державної інформаційної політики вимагає широкої психологічної кампанії по підтримці її основних положень в громадській думці, роз'яснень її соціальної спрямованості, доказу її обґрунтованості. У суспільно-політичному житті важливе значення мають пропагандистські кампанії, пов'язані з референдумами, виборами, які проводить держава. Психологічний інструментарій необхідний при аналізі інформаційної дії на різну аудиторію, вікових, статевих, освітніх та інших параметрів людей, що сприймають інформацію. Важливо слідкувати за тим, щоб надлишок або недолік інформації в результаті не призвів до дезорієнтованості аудиторії. Надлишок інформації служить швидше засобом відвернення уваги людей від проблем, а її дефіцит може понизити довіру населення до джерела інформації, виступати причиною виникнення і широкого поширення чутков, весті до відмови від звернення до каналів інформації, що традиційно використовуються.

У дослідженні соціокультурного напрямку державної інформаційної політики перевага надається вивченню культурних традицій, менталітету, ціннісним орієнтаціям політичних суб'єктів, акторів інформаційного процесу. Соціокультурна парадигма має різні модифікації (культурантропологічна, цивілізаційна та ін.). Важливо, що причини цього напрямку ставлять людину в центр політичного життя, розглядаючи її як зв'язуюче ядро політичних процесів. Вони наголошують, що саме соціальні, набуті якості, властивості, риси, характеристики людини є основою політико-культурних явищ, джерелом соціального і політичного порядку. Важливо, що політичні інститути в цій парадигмі є показником вільного вибору індивіда. Політика повинна інтегрувати суспільство шляхом узгодження інтересів різних соціальних груп. Політика більшою мірою, ніж інші види суспільної діяльності, потребує спеціальних засобів інформаційного обміну, встановлення і підтримки постійних зв'язків між її суб'єктами. Якщо, наприклад, говорити про економіку, то вона може функціонувати на основі ринкового саморегулювання, при обмежених формах взаємодії людей. У політиці все складніше. Вона неможлива без опосередкованих форм спілкування і спеціальних засобів зв'язку між різними носіями влади, а також між державою та громадянами.

Соціокультурна парадигма дозволяє фокусувати увагу на тому, що не політика надає індивідам можливість використовувати політичні інститути для задоволення своїх потреб, а, навпаки, владні зв'язки, стосунки, політичні інститути виникають і функціонують лише як результат усвідомлення і вираження людиною своїх цілей та потреб.

У сучасних умовах в Україні, окрім економічного плюралізму, існує плюралізм, іноді антагонізм, думок. Кожен із суб'єктів медіа-ринку намагається відстояти власні інтереси, свої уявлення про роль ЗМІ в суспільстві та пріоритетні напрями інформаційної політики.

Плідним, на мій погляд, є аналіз інформаційної політики в контексті комунікативної парадигми. Ця парадигма надає можливість вивчення широкого кола проблем, пов'язаних з інформаційною політикою, дослідженням процесів формування та поширення інформації, ухваленням рішень, соціальних наслідків вживання різних новин, форм та засобів контролю за діяльністю ЗМІ в різних політичних режимах, причин зацікавленості аудиторії до тієї або іншої інформації тощо. Важливим аспектом інформаційної політики є зміни в громадській думці під впливом тієї або іншої соціальної інформації. Дана парадигма дозволяє, разом із змінами в громадській думці, досліджувати інформованість у цілому тих або інших соціальних груп, їх морально-психологічний стан, готовність або неготовність до активних дій, що виділилася в самостійний науковий напрям. У кінці 40-х – початку 50-х років політична комунікативістика дозволяє сфокусувати увагу на такому важливому для суспільства аспекті, як політична інформація (К. Дойч, Р. Алмонд, Дж. Коулмен, Ж. Дюран, Же, М. Коттре, М. Шарло та ін.). К. Дойч, наприклад, виходив із того, що політична комунікація в широкому контексті могла б стати основою для вивчення всіх політичних процесів. Більш того, політична система в своєму функціонуванні залежить як від постійного потоку інформації, що поступає з середовища, так і від постійного потоку інформації щодо свого власного руху. Чим різноманітнішою, достовірнішою, об'єктивнішою буде інформація, тим більш ефективно функціонуватиме політична система. Вона знаходиться в постійному пошуку, роз'яснення мети свого розвитку, реалізація якої залежить від взаємин між чотирма кількісними чинниками, а саме: інформаційне навантаження на систему, адекватне розмаху, масштабу і частоті змін у суспільстві; запізнювання, відставання системи в реагуванні на знов виникаючі проблеми; приріст, тобто сума змін тих або інших параметрів функціонування; попередження, тобто здатність політиків ефективно прогнозувати соціально-політичні трансформації, діяти з випередженням, для чого необхідна, зокрема, діяльність спеціалізованих служб інформування, прогнозування і планування.

Звичайно, як і будь-яка теорія, модель політичної комунікації може піддаватися критиці, зокрема, за специфічності феномена влади. У той же час дана модель, за визначенням К. Дойча, дає можливість дати об'єктивну характеристику політичній системі. Головне, що ця модель фокусує увагу дослідників на інформаційних аспектах політичних процесів, що і зараз залишаються без належної уваги в політичній науці. Згідно з цим кожна політична система формує свою систему політичної комунікації, адекватну її природі, рівню економічного розвитку, цілям, завданням. При цьому те, наскільки засоби масової інформації є незалежними від державної влади, є одним із критеріїв розмежування демократичних і недемократичних політичних режимів. Дана закономірність важлива ще й тим, що вона дозволяє виявити залежність між характером, спрямованістю, об'ємом

поширюваної інформації та процесом формування певного типу політичної культури громадян і політичних еліт, що є одним із найважливіших завдань інформаційної політики української держави.

1. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. — М.: Academia, 1999. — С. 20, 32–33. 2. *Вершинская О.Н.* Существующие модели построения информационного общества. — Режим доступа: <http://www.iis.ru/infosoc> 3. *Galbraith J.K.* The New Industrial State. 2<sup>nd</sup> ed. Harmondsworth: Penguin. 1972. 4. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество, культура. — М.: Государственный университет – Высшая школа экономики, 2000. — С. 49. 5. *Masuda Y.* The Information Society as Post-Industrial Society. Wach.: World Future Soc, 1983. 6. *Martin W.J.* The Global Information Society. Aldershot: Aslib Gower, Brookfield, Vt, USA, Gower, 1995 / Цит. по: Социум XXI века: рынок, фирма, человек в информационном обществе / Под ред. А.И. Колганова. — М., 1998. — С. 32. 7. *Абдеев Р.Ф.* Философия информационной цивилизации: Диалектика прогрессивной линии развития как гуманная общечеловеческая философия для XXI века. — М., 1994. — С. 95–101.